

Burgerschapsvorming in het MBO

In het competentiegerichte MBO kwalificeren studenten zich voor een beroep. Maar ze moeten ook algemene bekwaamheden verwerven die voor hun verdere leven van belang zijn. Dat wordt Leren, Loopbaan en Burgerschap (LLB) genoemd.¹ Het gaat om bekwaamheden op het gebied van levenslang leren, loopbaanontwikkeling en burgerschapsvorming. Onlangs werd daaromtrent een conferentie gehouden, waarover bericht is door Somajeh Ghaeminia (Dagblad Trouw 11/3/2008).² LLB behoort tot het examenprogramma, maar hoe kan dat in hemelsnaam geëxamineerd worden?

De opstellers van het brondocument LLB (april 2007 p.3) doen daar niet moeilijk over.¹ Het doel is dat studenten in de loop van hun opleiding competenties ontwikkelen en versterken op het gebied van levenslang leren, loopbaanontwikkeling en burgerschap, maar eigenlijk is dat volgens hen een stuk *persoonlijke ontwikkeling*, waarvan het resultaat niet systematisch geëxamineerd hoeft te worden. Het enige wat men volgens hen dient te examineren is of de student in staat is die ontwikkeling zichtbaar te maken.

Op zichzelf is dat een goede gedachte. De MBO-opleiding kent niet alleen *opleidingsdoelen*, gericht op het realiseren van welomschreven eindtermen (het diploma wordt niet uitgereikt voordat die eindtermen bereikt zijn). Naast die opleidingsdoelen kent de MBO-opleiding ook *vormingsdoelen*. Deze moeten in het onderwijs systematisch worden nagestreefd, maar studenten worden in dat verband niet op specifieke eindtermen afgerekend. Ze moeten slechts zichtbaar maken dat ze, dankzij de vormingsinspanningen van hun docenten, een ontwikkeling hebben doorgemaakt.

Maar wat moeten we daaronder verstaan, vragen de deelnemers aan de conferentie over burgerschapsvorming zich af. We moeten de studenten tot goede burgers vormen. We moeten dus bijdragen aan hun ontwikkeling in die richting. Hoe definiëren we een goede burger? Volgens ons kunnen examinatoren dat niet goed definiëren en dus evenmin toetsen. Maar wat verstaan we dan onder de verplichting van studenten om hun doorgemaakte ontwikkeling ten overstaan van de examinatoren zichtbaar te maken?

In het brondocument LLB worden de vormingsdoelen omschreven in termen van taken waarmee mensen in het algemeen en burgers in het bijzonder geconfronteerd worden:

1. LEREN. Mensen benoemen telkens hun eigen ontwikkelingsdoelen, maken planmatig gebruik van middelen en wegen om die (leer-)doelen te bereiken en bewaken hun voortgang; daartoe beschikken ze over competenties voor levenslang leren.
2. (BEROEPS-)LOOPBAAN. Mensen reflecteren telkens op de eigen kwaliteiten en motieven, onderzoeken welk werk er is en wat bij hen past, sturen de eigen loopbaan en ondernemen acties die daarbij nodig zijn.
3. BURGERSCHAP
 - 3.1 *Als participant in politiek en beleid*: mensen oriënteren zich telkens op onderwerpen waarover politieke besluiten genomen worden, vormen een eigen mening en maken eigen keuzes, en participeren in besluitvorming of beleidsbeïnvloeding
 - 3.2 *Als werknemer in een arbeidsorganisatie*: mensen gedragen zich als goed werknemer, maken gebruik van werknemersrechten en stellen zich collegiaal op
 - 3.3 *Als kritisch consument*: mensen oriënteren zich telkens op de consumentenmarkt en ondernemen de nodige acties om producten/diensten aan te schaffen, rekening houdend met eigen wensen en mogelijkheden
 - 3.4 *Als participant in sociale verbanden en gebruiker van de openbare ruimte*: mensen participeren daadwerkelijk in sociale verbanden en gebruiken de openbare ruimte respectvol
 - 3.5 *Als vitale burger*: mensen zorgen voor hun eigen gezondheid.

Dit gezegd zijnde, wat moeten studenten nu ten overstaan van examinatoren zichtbaar maken? Er zijn verscheidene opties:

- (a) ze maken zichtbaar in hoeverre ze *in staat zijn* de bedoelde taken uit te voeren of welke voorwaarden ze daartoe inmiddels vervuld hebben
- (b) ze maken zichtbaar in hoeverre ze in de loop van hun opleiding *gegroeid zijn* in hun vermogen om die taken uit te voeren
- (c) ze maken zichtbaar *welke investeringen* ze in de loop van hun opleidingen gedaan hebben om die taken te leren uitvoeren (of *welke ervaringen* ze hebben doorgemaakt die daartoe hebben kunnen bijdragen)
- (d) ze maken zichtbaar *welke opvattingen* ze vóór of tijdens hun opleiding ontwikkeld hebben over de normen en waarden die zij aan de uitvoering van die taken ten grondslag willen leggen
- (e) ze maken zichtbaar in hoeverre ze die taken vóór of tijdens hun opleiding *adequaat hebben uitgevoerd*

Er is overigens nog een zesde optie, die geïnspireerd is op het theoretische referentiekader van de ontwikkelingspsycholoog Havighurst. De mens wordt in de loop van z'n leven met *developmental tasks* geconfronteerd. In aansluiting daarop heb ik elders betoogd dat Bloom's *Taxonomy of Educational Objectives* met een domein moet worden uitgebreid om te voorzien in vormingsdoelen die niet in leerdoelen kunnen worden uitgedrukt:³ de student heeft doelen en plannen voor z'n beroepsloopbaan opgesteld, heeft stages gedaan die daarbij passen, is lid geworden van een politieke partij, is inmiddels actief in de jongerenorganisatie van die partij, heeft de Dikke Van Dale aangeschaft, etc. Onze zesde optie luidt dan: (f) studenten maken zichtbaar dat ze gevorderd zijn in het uitvoeren van de desbetreffende 'developmental tasks' waarvoor adolescenten en jong-volwassenen gesteld zijn.

De volgende vraag, die bij elke optie moet worden gesteld, betreft de kans dat de gevraagde rapportage van de studenten ook enig realiteitsgehalte heeft. Ze kunnen een heel portfolio volschrijven met sociaal-wenselijke bla-bla, maar wie zegt dat het ergens op slaat? In hoeverre draagt de portfolio aan een valide beslissing van de examinerator bij: 'door lezing van jouw rapportage heb ik zicht gekregen op jouw werkelijke LLB-ontwikkeling.' De risico's zijn niet gering.⁴ Een oplossing die meer voor de hand ligt is dat er een LLB-curriculum wordt opgezet, bestaande uit een reeks opdrachten en beoordelingsmomenten die telkens worden afgetekend door docenten, wat in een dossier of portfolio geregistreerd wordt. Als alle hokjes in de loop van de opleiding zijn afgevinkt, is de student geslaagd voor het eindexamen LLB.

Een laatste vraag die door de deelnemers van de conferentie over burgerschapsvorming werd opgeworpen, betreft het normatieve (waardengestuurde) gehalte van het LLB-curriculum. Hoeveel ruimte krijgen studenten om eigen normen en waarden te ontwikkelen en aan eigen opvattingen vast te houden over de wijze waarop de bovengenoemde levenstaken vervuld moeten worden? En omgekeerd: in hoeverre heeft de docent de vrijheid om eigen normen en waarden op te dringen? Of in hoeverre heeft hij de plicht om de basiswaarden van de democratische rechtsstaat ingang te doen vinden? Die vragen zijn al opgeworpen in een eerder bericht op deze website.⁵

Wes Holleman
weblog onderwijs 12-3-2008
www.onderwijsethiek.nl

¹ http://www.mboraad.nl/upload/292116_7093_1176455167127-Leren_Loopbaan_en_Burgerschap_-_versie_april_2007%5B1%5D.pdf (brondocument LLB); http://www.mbo2010.nl/index.cfm/t/Leren__Loopbaan_en_Burgerschap_/objectid/5E2D1843-17A4-A597-D91D4B49541FECC7/vid/0ABC0FF-17A4-A597-D9585980B7E5A346/containerid/666415AA-C09F-296A-61DB669427684CB1/displaymethod/display_article (brondocument LLB; Voorbeeldmatige uitwerkingen, november 2006); <http://www.mboraad.nl/web/show/id=135291>

² http://www.trouw.nl/deverdieping/opvoeding_onderwijs/article937511.ece/mbo_Goed_burgerschap_niet_te_toetsen (mbo / 'Goed burgerschap niet te toetsen'); <http://www.beteronderwijsnederland.nl/?q=node/3936>

³ J.W. Holleman (1985). The fourth domain of educational objectives: induction. *Instructional Science* 14, 169-178.

⁴ De risico's betreffen niet alleen valse (sociaal-wenselijke) self-reports. Een risico is tevens dat onvoldoende recht wordt gedaan aan studenten die niet genoeg taal- en reflectievermogen hebben om de doorgemaakte ontwikkeling te beschrijven.

⁵ <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=307>